

FÜZETEK

A Magyar—Török Baráti Társaság időszi lapja
Macar—Türk Dostluk Derneği Yayını

– Üç ayda bir çıkar –

Kedves Barátaim!

Köszönöm a Török Füzetek szerkesztőinek a felkérést: örömmel osztom meg gondolataimat a török-magyar kapcsolatokat illetően, hiszen Süleyman Demirel köztársasági elnök úr két évvel ezelőtt járt nálunk, s 1996 októberében én látogattam Törökországba. Kellemes és reményteljes dolgokról mindig szívesen beszél az ember.

Államfőként és magyar állampolgárként is megtiszteltetés volt számomra, hogy vendége lehettem a Bilkent Egyetemnek. Nemcsak azért, mert e rangos intézmény tanárai között magyarok is vannak, hanem mert a fennállásának tizedik évfordulóját ünneplő egyetem ránk, magyarokra is emlékezett: saját ünnepét összekapcsolta Honalapításunk 1100 éves és '56-os forradalmunk negyvenedik évfordulójának ünnepével. Baráti gesztus volt ez, szívet melengető és elgondolkodtató. Korábban úgy kellett feltennem a kérdést: mit üzenhet a mi két évfordulónk a világnak? Most úgy is: mit Törökországnak.

Mai élethelyzetünkben summásan bizonyosan azt, hogy a tizenegy évszázad közül az elsőben alkalmazkodnunk kellett az európai feltételekhez: a Szent István-i „rendszerátalakítás” a létünket, fennmaradásunkat biztosította, de ennek előfeltételeként jogrendet, közigazgatási és társadalmi rendet, életformát, gondolkodásmódot váltottunk. Napjainkban is a Szent István korához fogható alkalmazkodási folyamat sodrában élünk. Törökországban értik, megértik a mi változásunk és átalakulási folyamatunk nehézségeit, talán a tétjét is, hiszen a török nép életében a rendszerátalakítás, az alkalmazkodó átalakulás még közeli élmény. Gázi Musztafa Kemál Pasa ugyanolyan jelentős újjászervezést végzett a 20. század fordulóján Törökországban — a keresztény vallás felvételét leszámítva — mint Szent István egy évezrede: Törökország elvált az ázsiai népektől és az európai népek kulturális közösségéhez csatlakozott. 1923-ban létrejött a Török Köztársaság, melynek megvalósulásához közvetve hosszú történelmi út vezetett. „Ősi” előzményének tekinthetjük például az országhatárok állandósulását, amely éppen a török fénykorban a Budát elfoglaló I. Szolimán uralkodása alatt kezdődött el, s ez egyet jelentett a nomád életforma feladásával. Az, hogy a 19. század első felében Londonban, Párizsban tanult a török elit értelmiség, már közvetlenül az új világot készítette elő. A változás folyamatában — a magyarokéhoz hasonlóan — az irodalomnak volt kiemelkedő szerepe. A modern török irodalom kialakulásával — a nyugati műfajok és világlátás meghonosodásával — a nemzeti eszme fejlődése európai mértékű lett. Régebben nem létezett a nemzet fogalma — elsősorban mohamedán, másodsorban az Oszmán Birodalom tagja, mellékesen török volt mindenki. Az irodalom tette lehetővé a nemzeti öntudat erősödését. Ez így történt korábban a nemzeti identitását kereső Magyarországon is. Kemál Atatürk, Törökország első köztársasági elnöke nemcsak a nemzeti függetlenség megteremtésének volt élharcosa, de a török polgári társadalom kialakításának is. A végrehajtott oktatási és közigazgatási reform magyar közreműködéssel zajlott. A hagyományosan erős turkológiai és hungarológiai kutatások hozzájárultak ahhoz, hogy a török közoktatás megújításának egyik sarkallatos kérdésében, az írásreform megoldásában a magyar helyesírás elveit vették alapul. A Turáni Társaság többszáz török fiatal hozott Magyarországra tanulni, és török nyelvtanfolyamokkal tobo-

roztak magyar állami tisztviselőket Törökországba. Az ankarai egyetem állatorvosi fakultását magyarok alapították, az állattenyésztésben — mintagazdaságok, állami ménes létesítésében — és a sivatag fel-számolásában a magyar Alföldön létesített kertészetek facsemetéivel aktívan részt vettek a magyar szakemberek.

Nem tagadható azonban, hogy kapcsolataink a történelmi múltban fájdalommal is terheltek, de ez a ma élőket nem választhatja el egymástól. A múltat a történelemtudomány tényfeltáró munkája, a világtörténelem és az európai kultúrtörténet értéktételei alapján kell értelmeznünk és az adott kor elemzésénél hasznosítanunk. Mai kapcsolatainkat a mai érdekviszonyok alapján kell rendeznünk. A két nép történelmi múltjához tartozik az is, hogy csaknem háromszáz éve Törökország adott otthont, menedéket a magyar szabadságharcosoknak. Olyan jeles személyiségeknek, mint II. Rákóczi Ferenc, Mikes Kelemen, Thököly Imre és Zrínyi Ilona, Kossuth Lajos és a többi, kevésbé ismert honfitársunknak. S ami legalább ennyire humánus, hogy nagyjaink történelmi kegyhelyeit ma is ápolják, őrzik, vigyázzák Törökországban. Ez évi látogatásom során pedig az Ankarai Konzervatórium előtt a magyar-török összehasonlító népzene-kutatáson együtt dolgozó Bartók Béla és Adnan Saygun mellszobrát avattam fel. Munkájuk a viláé, az egyetemes kultúráé, mindannyiunké.

Szívémből remélem, hogy megtanuljuk az ellenséggyártás rútját kiűzni a lelkünkéből, hogy a 20. század borzalmait Európa népeit végre egymáshoz közel hozzák. Európa legújabbkori történelme nekünk nagy leckét adott: Magyarország vesztésként fejezte be a század két gyilkos háborúját. Az ország nevét szívfvájdalom nélkül húzták ki az európai népek névsorából, darabolták szét — nagyhatalmi tébolyok játékszerévé váltunk. A megadás, a tűrés, az önfeladás képe rajzolódott belőlünk és körénk, amikor 1956-ban nemet mondtunk a zsarnokságra, s egy nép nőtt önmaga fölé a szabadságért vívott harcban, s maradt önmagára, adia áldozatait hitéért és igazáért. Ami értünk való volt, az az akkori fiatalság rokonszenve — tehetetlenül vették tudomásul egy maroknyi nép reménytelen harcát. Azt hiszem, Törökországban is azért emlékeztek meg a mi vesztett forradalmunkról, mert az akkori fiatalság még őrzi '56 emlékét, mert az a harc valójában kitörölhetetlen, megfellebbezhetetlen erkölcsi győzelem volt. 1956 nélkül Magyarország nem érezné, nem tudhatná olyan mértékben Európa rokonszenvét, amennyire ezt most tapasztalhatjuk. '56 legitimálta országunkat. A világot járva napjainkban érzem, hogy jó magyarnak lenni. Ezt éreztem Törökországban is. Őszintén remélem, hogy ez a rokonszenv népeink közös jövőjének záloga. A 21. század álmaink szerinti Európája a szomszédos népek közös gondolkodásának, együtt cselekvésének országhatárok nélküli világa lesz. Országunk összekötő lehet Nyugat- és Kelet-Európa között. A Boszporusz két oldalán elterülő ország pedig sokak szerint a jövő század egyik kulcs-állama lesz Európa szempontjából — kapocs az iszlám világ felé. Őszintén remélem, hogy vár ránk egy emberibb, szebb világ. A közelgő ünnepek alkalmából kívánok Mindannyiunknak — a Török Füzetek olvasóinak — jövőnk építéséhez lelki békét, tántoríthatatlan hitet, tenniakarást és sok sikert.

Budapest, 1996. december

Göncz Árpád
a Magyar Köztársaság elnöke

Sevgili dostlarım!

Török Füzetek dergisi yayıncılarına benden bu yazıyı istemelerinden dolayı teşekkür ederim: Türk-Macar ilişkileri hakkındaki düşüncelerimi sizlerle paylaşmaktan da sevinç duyarım, çünkü bildiğiniz gibi Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel iki yıl önce ülkemizde bulunmuş 1996'nın ekim ayında da ben Türkiye'yi ziyaret etmiştim. İnsan güzel ve umut dolu konular hakkında konuşmaktan zevk duyuyor.

Bilkent Üniversitesi'nin konuğu olmak gerek Devlet Başkanı gerek bir Macar vatandaşı olarak beni çok onurlandırmıştır. Bunun nedeni bu düzeyli kuruluşun öğretim kadrosu içinde Macarların da bulunmasının yanısıra kuruluşunun onuncu yıldönümünü kutlayan Üniversitenin Macarları da anması ve kendi yıldönümü kutlamalarını devletimizin kuruluşunun 1100ncü ve 56 devriminin kırkıncı yıldönümü kutlamalarıyla birleştirmiş olmasıdır. Bu, yüreğimizi ısıtan ve üzerinde düşünmemizi gerektiren dostça bir yaklaşımdır. Daha önceden "Bizim bu iki yıldönümünü kutlamamız dünyaya ne gibi bir mesaj verebilir?" diye sormam gereken soruyu şimdi "Türkiye'ye ne mesaj verebilir?" şeklinde de sormam gerekmektedir.

Bugün geriye dönük baktığımızda özet olarak şunu şüphesiz söyleyebiliriz ki geçen onbir yüzyılın ilkinde Avrupa'nın koşullarına uyum sağlamamız gerekmektedir: İlk kralımız Aziz İstván'ın gerçekleştirdiği "düzen değişikliği" varlığını ve ayakta kalabilmemizi güvence altına alıyordu, ancak bunun ön koşulu olarak hukuk düzeni, kamu yönetimi ve toplum düzeni ile yaşam biçimi ve düşünce tarzımızı da değiştirmemiz gerekmişti. Bugün Aziz İstván dönemi ile karşılaştırılabilecek ölçüde bir uyum sağlama sürecinin etkisi altında bulunmaktayız. Bizdeki oluşum ve değişim sürecinin zorlukları ve belki de beklentilerimiz Türk halkının yabancıları değil, çünkü Türk halkının yaşamındaki düzen değişikliği ile uyum sağlama aşamasındaki oluşumlar henüz yakın geçmişin deneyimleridir. Gazi Mustafa Kemal Paşa 20. yy'ın başında Türkiye'de - Hristiyanlığın kabulü hariç - Aziz İstván'ın bin yıl önce Macaristan'da yaptığı önemli bir yeniden örgütlenmeyi gerçekleştirmiştir: Bunun sonucunda Türkiye Asya halklarından koparak Avrupa halklarının kültürel topluluğuna katılmıştır. Gerçekleşmesinde uzun bir tarihsel sürecin rol oynadığı Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında kurulmuştur. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak döneminde Buda'yı ele geçiren Kanuni Sultan Süleyman'ın döneminde başlatılmış olan ve aynı zamanda göçebe yaşam tarzının terk edilmesi anlamına da gelen ülke sınırlarının kesin olarak belirlenmesini bu sürecin "en eski" öncüllerinden biri olarak değerlendirebiliriz. 19. yy'ın ilk yarısında seçkin Türk aydınlarının Londra'da, Paris'te eğitim görmeleri artık Türkiye için dolaysız yoldan yeni bir dünyanın kapılarını açmıştı. Değişim sürecinde - Macarlarınkine benzer şekilde - edebiyatın çok önemli bir rolü olmuştur. Modern Türk edebiyatının ortaya çıkmasıyla; daha doğrusu batinin edebi türleri ve dünya görüşünün kendine yer bulması sonucu ulusal düşüncenin gelişmesi de Avrupa çapında gerçekleşmiştir. Daha önceki dönemlerde Türkler için ulus kavramı bir şey ifade etmemekteydi. Herkes öncelikle Müslüman, ikinci olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun bir tebası ve bütün bu sıfatların ardından da gerek duyulduğunda Türk sıfatını taşımaktaydı. Edebiyat bu çerçevede ulusal bilincin güçlenmesini de mümkün kılmıştır. Bu, daha önceleri ulusal kimliğini arayan Macaristan'da da aynı şekilde gerçekleşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı Kemal Atatürk yalnızca ulusal bağımsızlığın kurulması için değil Türk sivil toplumunun oluşturulması için de büyük bir savaş vermiştir. Eğitim ve kamu yönetimi alanında gerçekleştirilen reformlarda Macarların da önemli katkıları bulunmaktadır. Geleneksel hale gelmiş güçlü Türkoloji ve Hungaroloji araştırmaları, Türk eğitim sisteminin yenilenmesiyle ilgili en karmaşık sorunlardan biri olan yazı reformunun çözüme kavuşturulmasında Macar yazım kurallarının

esas alınmasına katkıda bulunmuştur. Turan Cemiyeti yüzlerce Türk gencine Macaristan'da eğitim olanağı sağlarken diğer yandan da Türkçe dil kursları düzenlemek suretiyle Macar devlet görevlilerinin Türkiye'ye akın etmelerine neden olmuşlardır. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesini Macarlar kurmuşlar, hayvan yetiştirmede örnek çiftliklerin, kamuya ait haraların kurulmasında, ayrıca çorak alanların ıslahı çalışmalarına Büyük Macar ovasında oluşturulan Tarım Üretim Çiftliklerinde geliştirilen fidan çeşitleriyle katkıda bulunmuşlardır. İlişkilerimizin, tarihi geçmişte acılarla da dolu olduğu yadsınamaz ancak bu durum bugünü yaşayanları birbirinden ayıracak durumda değildir. Geçmişin, tarihbilimin olayları gözler önüne seren çalışmaları, dünya tarihi ve Avrupa kültür tarihinin değer yargıları doğrultusunda değerlendirilmelidirler ve bunlardan da yalnızca söz konusu dönemin analizinde yararlanılması gerekmektedir. Günümüzdeki ilişkilerin bugünün gerektirdiği çıkarlar doğrultusunda düzenlenmesinde yarar vardır. Türkiye'nin Macar özgürlük savaşçılarına yaklaşık üç yüzyıl önce ev sahipliği yapmış olması ve sığınabilecekleri bir ülke durumunda bulunması da iki halkın tarihi geçmişinin bir parçasıdır. Türkiye, II. Ferenc Rákóczi, Kelemen Mikes, Imre Thököly, Ilona Zrínyi, Lajos Kossuth ve diğerleri gibi önemli şahsiyetlerle, onlara göre daha az tanınan pek çok yurttaşımıza ev sahipliği yapmıştır. Büyüklerimize ait tarihi anıların Türkiye'de bugün de onarılması, korunması ve bunlara dikkatle özen gösterilmesi en azından bunun kadar insani bir davranıştır. Bu yılki ziyaretim esnasında Macar-Türk karşılaştırılmalı halk müziği araştırmalarında birlikte çalışan Béla Bartók ile Adnan Saygun'un Ankara Konservatuvarı önünde bulunan büstlerinin açılışını yaptım. Onların çalışmaları dünyaya, evrensel kültüre, hepimize mal olmuştur.

Düşman yaratma çirkinliğini artık ruhumuzdan atmaya öğreneceğimizi ve 20. yy'da yaşanan vahşetin Avrupa halklarını sonunda birbirlerine yaklaştıracaklarını yürekte ümit ediyorum. Avrupa'nın son dönem tarihi bize büyük bir ders vermiştir: Macaristan yüzyılın iki kanlı savaşından da yenik olarak çıkmıştır. Ülkenin adı Avrupa halkları listesinden acımasızca silinmiş, topraklarımız parçalanmış, büyük güçlerin çılgın iktidar hırslarının oyuncağı olmuştuk. Teslimiyetin, sabrın ve boyun eğmenin simgesi haline gelmiştik. 1956'da zulme hayır derken özgürlük için verilen bu mücadeleden bir halk kendini aşmış, tek başına kalmış, inancı ve uğruna savaştığı doğru için kurbanlar vermişti. Bize ise yalnızca bir avuç halkın bu umutsuz savaşını çaresizce kabullenen o zamanki gençliğinin duyduğu sempati kalmıştır. Sanırım bizim bastırılan devrimimizi Türkiye'de de anmalarının nedeni o zamanki gençliğin "56'nın anısını" hala muhafaza etmesi ve o mücadelenin gerçekten silinemez, tartışılmaz ahlaki bir zafer olmasıdır. 1956 olmasaydı Macaristan Avrupa'nın sempatisini bugün hissettiği ölçüde hissedemezdi. 56 ülkemizi bir anlamda yasallaştırmıştır. Dünyanın çeşitli ülkelerini gezdiğim bu günlerde Macar olmanın iyi bir duygu olduğunu hissediyorum. Bunu Türkiye'de de hissettim.

Hissettiğim bu yakınlığın halklarımızın ortak geleceğinin güvencesi olmasını içtenlikle ümit ediyorum. 21. yy'ın düşlerimizdeki Avrupası komşu halkların ortak düşüncesinin ve işbirliğinin sınırsız bir dünyası olacak. Ülkemiz Batı ve Doğu Avrupa arasında bir köprü olabilir. Boğaziçinin iki yakasında uzanan Türkiye ise pek çoklarına göre Avrupa açısından İslam dünyasına bağlayan yolda gelecek yüzyılın anahtar ülkelerinden biri olacaktır. Daha insancıl, daha güzel bir dünyanın bizleri beklediğine yürekte inanıyorum. Yaklaşmakta olan bayramlar dolayısıyla herkese - Török Füzetek okurlarına - geleceğimizin inşasında iç huzur, sarsılmaz inanç, azim ve başarılar diliyorum.

Aralık 1996, Budapeşte

Árpád Göncz
Macaristan Cumhurbaşkanı

ESEMÉNYNAPTÁR

**Göncz Árpád köztársasági elnök hivatalos ankarai látogatásáról
(Flesch Istvánnak, az MTI kiküldött munkatársának
jelentései alapján)**

Ankarában 1996. október 16-án délután kezdődtek meg a hivatalos látogatáson Törökországban tartózkodó Göncz Árpád köztársasági elnök és vendéglátója, Süleyman Demirel török köztársasági elnök hivatalos tárgyalásai. Előzőleg a magyar vendég megkoszorúzta Kemal Atatürk, a Török Köztársaság megalapítójának mauzóleumában a nagy államférfi szarkofágját, majd a múzeumban beírta nevét az emlékkönyvbe. A koszorúzást követően tartották meg a Çankaya Palota, a török köztársasági elnök rezidenciája előtt a magyar köztársasági elnök ünnepélyes fogadását. A himnuszok elhangzása után Göncz Árpád elvonult a díszegység előtt, majd középre visszatérve „Marhaba asker!” (Köszöntelek benneteket katonák!), hagyományos török üdvözléssel köszöntötte a díszszázadot. A hivatalos tárgyalás után az elnökök közös sajtóértekezletet tartottak, ahol az aktuális külpolitikai kérdések mellett hangsúlyozottan szóltak a gazdasági kapcsolatok szorosabbra fűzésének fontosságáról. Magyar részről az energetikai beruházások (Transelektro) és a járműgyártás (Ikarus gyártmányok) exportjáról, továbbá a koncessziós alapon való szénhidrogén-kutatás (MOL Rt.) szerepéről esett szó.

A tárgyalásokon és a sajtóértekezleten mindkét elnök nagy megelégedéssel nyilatkozott a történelmi emlékek gondos ápolásáról a másik fél országában. Ez a gondoskodás — mondta Göncz Árpád — elmélyíti a bizalmat. Török részről kiemelték azt is, hogy a magyar tudósok nagyon fontos elméleti munkát végeznek a turkológia és a nyelvészet területén. A sajtóértekezlet végén Demirel elnök a rodostói Rákóczi-szobor másával és annak a Kossuth-szobornak a képével ajándékozta meg Göncz Árpádot, amelyet Kütahyában, a Kossuth-emigráció emlékhelyén állítanak fel.

Ezt követően a magyar elnök a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjének Tiszti Fokozatával tüntette ki Erdoğan Erken rodostói (Tekirdağ) és İsmet Güral kütahyai tiszteletbeli konzult. Mindketten saját vagyonukból ápolják a törökországi magyar emlékeket. Erdoğan Erken a legrégibb törökországi tiszteletbeli magyar konzul. İsmet Güral sokat tesz Kütahya és Pécs testvérvárosi kapcsolatainak fejlesztéséért is. A hivatalos tárgyalások, amelyek átfogták a politika, a gazdaság és a kulturális élet témájának széles körét, és amelyen részt vett Somogyi Ferenc, a Külügyminisztérium címzetes állam-

titkára és Hollósi Nándor altábornagy, a Magyar Honvédség Parancsnoksága vezérkari főnökének általános helyettese is, megkezdésével egyidejűleg megállapodást írtak alá a katasztrófák elhárításában való magyar-török együttműködésről. A polgári védelmi jellegű megállapodást Világosi Gábor, a Belügyminisztérium politikai államtitkára és Selahattin Seys, a Közmunka- és Településügyi Minisztérium államtitkára írta alá.

Október 17-én reggel Göncz Árpád a Hilton szállóban megnyitotta a magyar-török üzletemberek találkozóját, az államfőt neves üzletemberek és egyetemi tanárok is elkísérték, a többi között ott volt Dávid Géza, az ELTE Török Tanszékének vezetője, Társaságunk alelnöke is, aki az államfő hivatalos tolmácsa volt. Ezt követően az államfő felkereste a Török Nagy Nemzetgyűlést, ahol megbeszélést folytatott Mustafa Kalemliével, a parlament elnökével, majd tárgyalta a nemzetgyűlés török-magyar baráti csoportjának vezetőjével, Hüseyin Olgun Akinnal. Ugyancsak a délelőtti folyamán a köztársasági elnök és felesége az Ankarai Konzervatórium előtt felavatta a Törökországban 1936-ban népzenei gyűjtőúton járt Bartók Béla és akkori kísérője, a modern török zene úttörőjének számító Adnan Saygun mellszobrát. Aszobrok Sait Rüstem szobrászművész alkotásai. Amikor a magyar köztársasági elnök megjelent, a nyolcvan tagú török állami kórus elénekelte Bartók két szlovák népdalát és Saygun Atatürk-indulóját. Ekkor Mehmet Özel, a Török Kulturális Minisztérium szépművészeti főosztályának vezetője köszöntötte Göncz Árpádot. Mehmet Özel egyúttal fényképalbumot nyújtott át, amely páratlan felvételeket tartalmaz Bartók Béla 1936-os, egyben utolsó népdalgyűjtő körútjáról.

Göncz Árpád mély meghatottsággal mondott köszönetet. Engedjék meg — mondta az elnök —, hogy ezt az eseményt úgy fogjam fel, hogy az ünnepségen személyemben Magyarország van jelen, s a szoboravatás Törökország és Magyarország kézfogását jelképezi.

Délben Göncz Árpád az ankarai Bilkent Egyetemen szólott annak a szimpóziumnak a résztvevőikhez, amelyet a honfoglalás milicentenáriuma és az 1956-os forradalom 40. évfordulója alkalmából rendeztek. A magyarul „Tudomány Városa Egyetemen” a vendégeket İhsan Doğramacı professzor, az egyetem alapítója fogadta. A szimpóziumon Somogyi Ferenc, a Külügyminisztérium címzetes államtitkára angol nyelvű előadást tartott.

Ezután az elnök İzmirbe utazott és ellátogatott Selçukba, az ókori görög és keresztény emlékeiről híres Ephesusba. Látogatást tett a híres kegyhelyen, Szűz Mária házában, ahol az amerikai születésű Antónia nővér fogadta, és ismertette vele a kápolna történetét. A helyi kegyes hagyomány szerint a mostani kápolna helyén egykor állott házban fejezte be földi életét Szűz Mária. Ez abból táplálkozik, hogy az ősi keresztény tradíció értelmében keresztthalála előtt Jézus kedves tanítványára, János apostolra bízta Máriát, aki később Ephesusban élt, s ott vette magához Jézus anyját.

Göncz Árpádot, az ephesuszi romok megtekintése után a helyszínen köszöntötte Kamil Subaşı, Selçuk város polgármestere és Selattin Erdemgil, az ephesuszi múzeum igazgatója. A köztársasági elnök és kíséreti este érkezett vissza İzmirbe, ahol Kutlu Aktaş, kormányzó és a Török Kereskedelmi Kamara díszvacsorát adott a magyar államfő tiszteletére.

Göncz Árpád és felesége október 18-án reggel İzmirből Isztambulba utazott. A város fő látnivalóival való ismerkedés után a köztársasági elnök a török-magyar üzleti tanács török elnökének, Tuğrul Erkinnek a Swiss Hotelben adott, szakmai ismeretnyújtással bővített díszbédjén vett részt. Délután a delegáció Rodostóba (Tekirdağ) látogatott. Itt a kormányzósági palotában Zeki Şanal tartományi kormányzó és Osman Tabak polgármester fogadta a vendégeket. Jelen volt Erdoğan Erken tekirdaği és İsmet Güral kütahyai tiszteletbeli konzul is. Mindenütt látszott, hogy a város megkülönböztetett figyelemmel várja a magyar elnököt. Nagy messzeségből szembeszökő magyar nyelvű „İsten hozott!” feliratot feszítettek ki a házak között. Az utak, utcák két oldalán mindenütt sok ember várakozott. A magyar államfő felkereste a Rákóczi Múzeumot a Magyar utcában. A múzeumban a régi márványablakon kívül sok-sok koszorú mutatja a Rákóczi-emigráció emlékei iránti, semmit sem hervasdó tiszteletet. Göncz Árpád beírta nevét az emlékkönyvbe, majd koszorút helyezett el II. Rákóczi Ferenc és Mikes Kelemen mellszobránál. Ezután következett a magyar államfő rodostói útjának egyik legfontosabb pillanata: egy szalag átvágásával a főútvonalról a múzeumhoz felvezető utcát Rákóczi Ferenc utcának keresztelte el. Ezután a köztársasági elnök és Zeki Şanal tekirdaği kormányzó ünnepélyesen megnyitotta a Barátság és Szabadság Parkját, amelyben Namık Kemal (1840 — 1888) híres török író és költő és II. Rákóczi Ferenc egészalakos bronzszobra áll. Göncz Árpád ebből az alkalomból emlékfát ültetett a parkban.

Megjegyzés László Gyula honfoglalás-elméletéhez

A Török Füzetek legutolsó számában (1996. szeptember) neves régész tudósunk röviden összefoglalta a „kettős honfoglalás”-ról szóló ismert véleményét, amellyel ma már sokan mások, Makray János és Engel Pál is egyetértenek. Ennek lényege, hogy a magyarok zöme a Kárpát-medencébe az avar-korban érkezett. Árpád pedig már a honfoglalók második hullámát vezette, amelynek viszont jelentős része — különösen az uralkodó rétege — török volt. László Gyula az 1988-ban kiadott „Árpád népe” című művében (I. 38. o.) ezzel kapcsolatban a következőket írja: „Nem feledjük, hogy bár Árpád népének uralkodó osztálya és lovas hadserege feltehetően török volt, szállásterületek helynevei nagyrészt magyarok.”

A kérdés csupán az, hogy valóban nem tükrözik-e az Árpád-kori helynevek azt a tényt, hogy Árpád népének uralkodó, katonai rétege török volt. Úgy vélekedem, hogy nagyon is tükrözik, mivel Árpád-kori településneveinknek kb. a fele török eredetű. Hely szűkében itt csak arra utalunk, hogy a helynévként is lecsapódó vélt és valós törzsi-törzsfői neveink, az Árpád-ház fejedelmeinek, a honfoglaló vezéreknek, az első ispánoknak, s így vármegyéink zömének, Árpád-kori nemesi nemzetségeink és családjaink többségének a neve török volt. Ez a Magyar Tudományos Akadémia által 1986-ban kiadott Rásonyi-Baski féle „Onomasticon

Turcicum” (Török Személynévtár) segítségével egyértelműen bizonyítható.

László Gyula régész megállapítása elsősorban az alapul vett nyelvészeti munkák — különösen Kniezsa István „Magyarország népei a XI. században” című és egyéb tanulmányának hibáiból fakad. Kniezsa és nyomában a földrajzinév-szótárunk is legtöbb korabeli helynevünket magyarnak és szlávnak minősíti. Az utóbbi évtizedek kutatásai azonban igen nagy mértékben megnövelték a török és magyar személy- és helynevekre vonatkozó forrásbázisunkat, amelynek alapján a nyelvészeinknek a korábbi névetimológiai jelentős részét kellett volna revízió alá vonni. Ez azonban eddig nem történt meg. László Gyula tehát nem tudta finomítani véleményét.

Mivel indokolható az Árpád-kori török eredetű helyneveknek ez a nagy száma? Elsősorban Árpád népe nagy számú török (türk, besenyő) elemeivel, másrészt a Kárpát-medencében talált (ugyancsak török-fajú) avarok és bolgár-törökök etnikai hatásával. De megfigyelhető az is, hogy amíg török eredetű közszavunk viszonylag kevés, helynevünk annál több van. Ez az eltérés egyrészt a török kultúra honfoglalás előtti igen erős, „divatszzerű” szerepével magyarázható, amely ugyanúgy elterjesztette a finnugor eredetű magyarság körében a török neveket, mint ahogyan később a kereszt-

ténység a keresztény neveket. Másrészt, mivel a helynevekben — a korabeli helynévadás szokása szerint — a település valamelyik birtokosának neve jelent meg — azaz főleg személynévi eredetű volt — elsősorban az uralkodó, katonai réteg neveivel kell számolnunk, amelyekben viszont a török etnikum jelentősebb volt az átlagnál.

Azonban, ha az Árpád-kori török helynevek sokasága nagy számuk ellenére sem módosítja lényegesen — legfeljebb finomítja — a magyarság török elemeiről kialakult képünket, alapvetően megváltoztatja azt egy másik etnikum — a szláv — vonatkozásában. Mivel több megyére — Szabolcs, Vas, Fejér — kiterjedő vizsgálataim szerint (Vasi Honismereti Közlemények 1992. 2.; 1993. 1.; Új Magyarország 21 cikke, 1991 és 1992, számos előadás különböző történész és levéltáros konferencián) mind a szlávnak, mind pedig a bizonytalan vagy ismeretlen eredetűnek minősített helynevek többsége is török, elenyészőnek tekinthető a fenti, de a többi megyében található szláv helynevek száma. Mindezek alapján pedig határozottan meg kell kérdőjelezni azt a régóta uralkodó — elsősorban csak nyelvészeti vizsgálódásokra építő — történész nézetet, amely a mai Magyarország területén is jelentős Árpád-kori szláv elemmel számol.

Megismételjük, a török eredetű Árpád-kori helyneveink igen nagy száma is egyértelműen bizonyítja a török elemek kiemelkedő szerepét népünk kialakulásában.

✍ Lekli Béla

Török föld

Valaha az Isten jókedvében teremtett egy helyet, egy hatalmas, tágas teret, melyet örömkönnyeivel vett körül.

Lehelt és teremtett sziklaképződményeket mesterien tündéri formákra, emelt hóval borított hegysípkákat, kopár szikláknak is életet adott, meg homoknak és nagyszerű, kékvízű folyóknak. S miután mindezzel elkészült, embert gyűrt e vidám föld talajából. Így lett egy olyan nemzet, mely mélyen tiszteli a földet, ahol született. Olyan emberek látták meg a napos világot, akiknek lelkében ott ragyog az isteni jókedv, az élni akarás és a jelen nagy varázsa, a pillanatot megragadása.

Igen, van egy ilyen nemzet és van országuk, a török föld, mely mindig hódításra kész, mint egy kacér lány. Az odalátogató végzetes szerelembe tud esni a Föld eme csücskével. Így jártam én is, sok új ismerőssémmel együtt, akik Nelly hanım vezetése alatt térképet kaptunk az isteni játszótérhez, a csodához.

Megkóstoltuk nemcsak a török szakácsművészet remekeit, de habzsolhattuk a kultúra emlékeit is. Bízva bízom abban, hogy ha hettita és szelcsuk romok tökéletes békében megférnek e hatalmas országban, akkor talán a mostani konfliktushelyzet is megoldódhat kurd és török között. Utunk legkeletibb célpontját emiatt a válságos

helyzet miatt ugyan nem tudtuk elérni, de megmarad(t) a remény, hogy az Isten vigyáz eme kincsére. Bánkódni azonban nem volt időnk, megannyi kisebb-nagyobb kincsecskével kápráztatott el minket a táj.

Hattaszas, a volt hettita birodalom fővárosa, Kappadókia végtelen tárházú formáinak égbetekintése, Avanos, a fazekasok városa, Nemrut hegy megfeytetlen és még lappangó titkai, Diyarbakır, az ellentétek és persze a kurdok fővárosa, Kizkalesi, a tengerpart gyöngyszeme, Konya, a Refah párt központja, Bursa, a zöld sziget.

Körvonalakban és egy-egy találó jelzővel csak ennyi volt az utunk. Olyan, mint a homok, mely van, de mégis leperget. Olyan, mint a víz, esővel is bíró.

Sajnos így utólag csak az adatokat lenne könnyű leírni, az élményeket sorjában elmesélni, de az érzéseket, a hangulatokat, a tenger mormolását, a koldusok kéregető hangját, a legújabb nagy török sláger dallamát, a színeket már képtelenség elmondani. Csak átélni lehet ezt! Emlékezni már nem ugyanaz, az a három hét már elmúlt, lepergett.

A hazaérkezés után persze sebzett szívvel kerestem a kincset, de az elgurult, vagyis el sem hozhattam magammal, ott maradt, hogy mindenkié legyen. Hogy egyszerre legyen a szépség múzsája, az egyediség és a megismételhetetlenség momentuma: Törökország.

✍ Balázs Karina Felicia

Hódoltsági török előkelők magyar nyelvű levelei

A magyar hadszíntérre vonuló I. Szulejmán szultán 1566. április 21-én a szerbiai Nišben magyar nyelvű levelet íratott Debrecen lakóinak. „*Is-tennek akaratjából én, szultán Zuleman, pasáknak és vezéröknek ura*” — ezzel a bemutatkozással kezdődött a levél, majd így folytatódott: „*Hagyom és parancsolom tinétek döbröcöni bírák és polgárok, hogy mindön környöletök való várasokba és falukba lakozó népeknek tudokra adjátok, hogy im én az én vezéremet, Pertál pasát Gyula alá köldtem. De senki az ő oda menetelétől meg ne rettenjen, házából, falujából sehova ne menjen, hanem mindön embör családostul, jószágostul, barmostul házába helyén veszteg legyen. Ihon az én hitem, hogy senki sem személyébe, sem marhájába senkit meg nem bánt.*” A szultáni levél ezután birtokokat és öröklődő szabadságot ígért a debrecenieknek, ha a Gyulát ostromló sereg élelemellátását megszervezik.

A szultáni kancellária főnökei ekkor már tudták, hogy a magyar hadszíntér népével csak magyarul érthetnek szót, ezért alkalmaztak és vittek magukkal művelt, választékosan fogalmazó, szultáni környezetbe illő magyar íródeákot. A hódoltság fővárosában, Budán ugyanebből a belátásból tartottak deákokat. Részlet Arszlán budai pasa 1565-ben I. Miksa magyar királynak és a német-római császárnak küldött leveléből: „*Kérem te felséged mint kegyelmes uramat, hogy mikor te felséged énnekem levelet ír, magyar nyelven írassa felséged, mert deák írást az ki jól tud, itt nálunk igen szűk, és (csak) néha néha nagy nehezen magyaráztatom meg az felséged levelét.*”

A török kori Magyarországon még a hivatalos békeévtizedekben sem ült el a háború. A szembenálló felek kapcsolatai azonban nem merültek ki a folytonos csatározásban, emellett másfél évszázadon át szakadatlan levelezésben is álltak. Az államközi érintkezés szintjén Buda és Bécs, közép szinten szultáni kormányzók és királyi főkapitányok, egyazon település török és magyar birtokosai, a társadalmi hierarchia alsóbb régióiban pedig török földesurak és magyar alattvalók, török és magyar végvárak egy-

mást sértegető, virtuskodó katonái között hordták a leveleket a kor „postásai”: fontoskodó lovasfutárok és postaszolgálatra kirendelt, gyalogosan poroszkáló parasztemberek. Minthogy az egymást lenéző partnerek semmi áron nem voltak hajlandók a másik nyelvére írni, közvetítő nyelvre volt szükségük. A „deák írás”, a latin hamar kiesett a rostán, a célszerűség a magyarnak kedvezett. Bécsben magyar-német, a hódoltsági török központokban magyar-török tolmácsok és írnokok kisebb hadserege gondoskodott a megértésről. Így állt elő az a fura helyzet — de a korszakba annyi ellentmondás belefért —, hogy a szultán budai helytartója magyarul bízta a Bécsben székelő magyar királyt: ugyan csapjon már oda izgága magyar alattvalóinak, akik mindegyre megbontják a szultán és a király között formálódó szép békességet.

A legmagasabb szintű államközi levelezést néhány diplomáciai melléfogástól eltekintve tiszteletudó és nyájas hang jellemezte. 1565 késő őszen, amikor Isztambulban már megindultak a következő év magyarországi hadjáratának előkészületei, Arszlán budai pasa békéről, barátságról és buzgó szolgálatokról fuvalázott Miksának: „*Te felséged meghiggye, hogy valamikor felséged ír vagy ízen, mindenkor én az te felséged dolgában szorgalmasan eljárók, és az te felséged barátságát és jószomszédságát az hatalmas császárnak (azaz a szultánnak) gyakorta megjelentem, és ugyan szívem szerént is akarom az felséged barátságát az hatalmas császárral.*” A jóindulat kölcsönös ismételtetése mögül panaszok és vádaskodások buzogtak elő. Továbbra is tiszteletudóan, de ki-ki a maga feddhetetlen erkölcsében mélyen megbántva és megszorítva sorolta a másik álnokságait. A bűnlistákban minden rossz előjött, de a legnagyobb teret a két végvári láncolat katonáinak békebontó — ahogy ők mondták: frigyét bontogató — portyázásai, rablásai, kegyetlenkedései kapták.

A békeokmányok nemcsak a hadjáratokat és várívásokat, hanem még a párviadalkokat is szigorúan tiltották. Ehhez képest csak a nagy hadjáratok szüneteltek, a katonaság egy percig

nem ült nyugton a várakban. Kóborló magyar csapatok csaptak rajta kóborló török csapatokon és viszont, mindenki rabokat szedett a másiktól, adószedés címén falvakat rabolt és jószágot hajtott el, nem szüntek a párviadalkok. A másik fél tiltakozására azután ki-ki megmagyarázta a bizonyítványát.

A füleki bég a túszszedés kevésbé kíméletes módszerével csak a jogos török adó kifizetését akarta kikényszeríteni — az, hogy az érintett falvak a királyságban feküdtek, szóra sem érdemes: „*Meghozák minekünk az fölségöd levelét, melyben panaszkodik fölségöd az fileki bég felől, hogy valami falukra nem régön küldötte volt az vitézőket rablani, mely dolgot nem igazán adták fölségödnek tudtára. Mert nem rablani mentek volt, hanem hogy az hatalmas császár (a szultán) adóját a faluk meg nem adták, akartak egynéhányat bennök elhozni, hogy inkább erőlködjének az hatalmas császárt megadni.*” Az esztergomi bég is jogos önvédelemből vágatott rendet a nagysarlói vásár árusai között: „*Az esztergomi bég ment volt ki mulatni..., onnan betért a sokadalomba (a vásárba), ott az picon hogy alámegyon volt, valami kalmárok az sátorból puskákval, dárdaival kiugroztak, hét lovát megölték és kettőt bennök levágtak. Ezt látván a bég úgy vágatott ő is le bennök, és valami hármát négyet elhozatott.*” És egyáltalában: „*Hol hallotta fölségöd, hogy még csak egy szandzsákbég is zászlóval valami ellenköző (azaz a békével ellentétes) dologra kiment volna? De mi meg nem számlálhatnánk, az fölségtök alatt való végbeliek mennyiszer az hatalmas császár várai alá szágoldoznak. Kiért minekünk kellene panaszkodnunk, de mégis ők panaszkodnak.*” (Mindhárom levél 1591-ben kelt Budán.)

Az „aprólékos csatákat” és párviadalkokat vívó, verekedő katonák is mindig mindkét oldalon provokáció áldozatai. Amikor kaposvári és simontornyai törökök veszprémi magyar katonákat gyaláztak és hívtak párhajra, „*ezt nem valami vakmerőségből cselekedték. Hanem az fölségöd alatt való vitézők, palotaiak mentek, némienemű vitézőket híttak (a tö-*

rök) *Fejérvárból ki. Kik hogy ki nem mentek, az kopjára a palotaiak róka-farkat és disznófarkat csináltak, úgy vitték Fejérvár alá, ilyen gyalázattal illették az vitézeket.* „Az mennyi levelet gyalázatos képpen Ferhád agának Huszár Péter írt, annak száma nincsen. Ferhád aga jó és jámbor vitéz ember. Huszár Péter és az végbeliek mihelyt egy kis bort isznak, nem tudják ő maguk is, mit írnak, mit nem írnak. Ezért ítélje meg fölségöd: ha ennyi gyalázatot ezeknek is kelljen elszenvedniök, hogy üljének vesztig, ha szünetlen írogatnak rájuk?” (Buda, 1582.)

A felháborodott leveleket néha hajmeresztő küldemények mellé tűzték, amelyekbe levágott füleket és orrokat, kivert fogakat csomagoltak. Mátyás főherceg galléros-lakkcipelő udvarában bizonyára sikert aratott Szinán budai pasa csomagocskája. A magyar várkapitányok „az szegény kezes raboknak vereségével meg nem elégednek, hanem szegényeknek kinek ujját, kinek fülét, kinek orrát szokták elmetéltetni, kiknek fogait szokták kivonni — írta a pasa a kísértőlevélben. Mint nemrégén a kállói kapitány is füleit szegénynek egynéhánynak elmetéltette és ide küldötte, mi viszont azon füleket fölségekhez küldöttük.” A felháborodás a pasát nem gátolta abban, hogy levelét a szokott udvarias formulával kezdje: „Fölséged Mathias herceg, nekünk szerető szomszéd barátunk, köszönetünk és magunk ajánlásának utána.” (Buda, 1591.)

Egymás közvetlen sértegetése egy szinttel lejjebb lett megengedett. Hibázott és kemény visszavágásra számíthatott az, aki ezt az íratlan szabályt megsértette. 1587-ben a Habsburgok Miksa főhercegnek akarták a Báthori István halálával megüresedett lengyel trónt megszerezni. A birodalma érdekeibe vágó kísérlet goromba beavatkozásra ragadtatta Szinán budai pasát. Ernő főhercegnek címzett levelében Lengyelországot nemcsak török érdekszférának, hanem egyenesen a szultán birtokának nyilvánította. „Ha ettől meg nem szüntök, és az hatalmas császár országára hadat indítotok, az hatalmas császár még abban is, az kibén fölségtök vagyon: Bécsöt, Prágát, országokat elveszi, és ha szintén Lengyelországba bemennétök is, ott sem lehet fölségeknek megmaradása” — fenyegetőzött a pasa. Rudolf és a főhercegek nem méltatták válasza. A Haditanács elnökével írtak neki: „Az kegyelmed fenyegető és felfuvalkodó levelén nem csudálkozhatnak

eleget őfölségek, az mi kegyelmes uraink. Kegyelmedtől mint régi fő udvari és végeli vitézlő úrtul nagyobb udvariasságot és becsületet vártunk volna.”

A hódoltság északkeleti végein az egri meg a váradi pasák és a Kassán székelő felső-magyarországi főkapitányok leveleztek, többnyire barátságosan, néha acsarkodva.

Leveleik bőséges jókívánságokkal kezdődtek, a katonák rablásainak és erőszakos adóztatásának leírásával teltek meg, és ha nem tudtak uralkodni magukon, gorombaságokkal zárultak. 1668-ban Szokoli Ali váradi pasa szép szókkal kereste fel Csáky Ferenc főkapitányt: „Hozzám illendő szomszédságos barátsággal való szolgálatomat ajánlom Isteniül, minden kívánsága szerint való sok jókkal áldja meg kegyelmedet, szívből kívánom.” A válasz postafordultával, hasonló hangnemben érkezett. A hajlongások után rögvést nekiláttak és egyre dühösebben sorolták a vádak, majd összegezték véleményüket, Csáky így: „Ha pedig kegyelmedet ugyan csak abban megyen el, amint kezdte, hogy az békességnek feltételei ellen hódoltat s rabol, így mind Isten s mind e világ megítélheti, hogy nem a mi részünkről léssen nagyobb bántódása a szép békességnek, hanem kegyelmedek részéről.” Ali pasa replikája: Ha a főkapitány a tolvaj katonákat „kikeresteti s felküldi, s érdeme szerint megbünteti, az lovakat szerszámostul visszaküldi, az szótok szó, az békességtek békesség. Ha pedig azokat fel nem keresteti s meg nem bünteti, az lovakat vissza nem küldi, annak utána meglássuk, mit ad az teremő Isten. Az szegény török még eddig várakozott, aludt; higgyétek, hogy bizony igen hamar üdön felserken!”

Barátságáról veszekedésre váltottak, majd újra megbékéltek. Még a katonanép kapcsolatai sem merültek ki egymás gyalázásában. 1560-ban Murád, a budai janicsárok agája köszönő levelet küldött Lévába. „Megadták a két sisakot, kiket kegyelmed énnekem küldött pénzemre. Köszönöm kegyelmednek szolgálatjait, mint uramnak. Igérem ismét magamat, hogy kegyelmed valamire engemet kér, eféle dolognak megszerzésére, megszerzem kegyelmednek. Küldöttem te nagyságodnak ajándékon egy igen szép mahramánt (kendőt), kit kegyelmed vegyen jó néven tőlem.” A levél címzettje Dobó István, Eger török barátsággal nehezen vádolható védője.

Végletek jellemezték adószedő török hivatalviselők és földesurak meg

adózó falvaik viszonyát is. Kérő szóval, engedékenységgel és a parasztok védelmével éppúgy találkozunk, mint kíméletlen sanyargatással és megvetéssel. A Fehérvár előterében fekvő Csajág lakóit török földesurak, Hadzsi Mümin próbálta védeni a magyar birtokosokkal szemben. A falut az előző magyar földesúr halála után öt gyermeke örökölte, mind az öt magának követelte az egész adót. Hadzsi Mümin felkutatott egy hatodik igénylőt, őt győzködte éveken át: védje meg közös parasztjaikat azzal az öttel meg a tolvajokkal szemben. „Kölletik megtalálnom kegyelmedet, hogy itten minémű nagy nyomorúságban vannak ezek a nyomorult csajági jobbágyink. Egy ökrök, egy lovak nem marad, és egy bárányok sem marad, ha kegyelmed gondjokat nem viseli. Nemcsak arra kell ám a földesúr a szegény jobbágyoknak, hogy summáját, ajándékját, tizedjét szedné, hanem legjobban arra köll, hogy mindenben gondját viselje. Nem hiában veri meg az Isten a magyarokat, mert az olyan tolvajokat nem büntetik meg, nincsen is isteni segítség véletem. Ha kegyelmedek a csajági jobbágyoknak ura akar lenni, gondját viselje kegyelmedek, mert azok bizony sem kegyelmedeknek nem szolgálnak, sem énnékem az tolvajok miást, hiszen a tizedet, ajándékot, summát egy hitvány hugyos asszony elvihetné.”

A másik végletet az átkozódó törökök testesítették meg. Ők mindenkit karóba akartak húzatni, mint Káoszim egri pasa a következő levél címzettjeit: „Ti megnevezött Miskolc tartományában, Szikszó tartományában levő minden falusi bírák s polgárok, az kik magatokat jobbágyoknak mondjátok, hitetlen, hamis, keményfejű kuraftiak, hányszor úri címerös levelünk járt köztetök, hogy Szolnokból az császár búzáját fölhozzátok! Mi lehet oka szófogadatlanságtoknak? Vagy veszedelmetöket várjátok? Így lévén kuraftiak, ha fejetök, életötök s jószágotok szeretitök, mindjárt sietséggel menjetök Szolnokban az császár búzáját fölhozni. Ezt el ne hallgassátok és süketségre ne vegyétök, mert ha egy hét alatt föl nem hozzatok az búzá, minden faluból két két embört nyargalókkal behozatunk, elhiggyétök bizonyosan, hogy körösztiül nyársban vonyatunk, az melyet el sem kerültök. És így mely az anyátok csöcsiből tejet szoptatok, az is keserűre fordul. Ezért úgy nyissátok föl az szömeitöket, hogy meg ne bánjátok! Íratott vég Egör várában die 30 április 1663. (Kívül a címzésen:) Miskolci bírónak adassék,